

Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa

Identity in Modern Turkey: From Kurdish Identity to Kurdish Issue

Nurullah Altun¹

Özet

Türkiye Cumhuriyeti, dönemin sosyo-politik şartlarının etkisiyle, Osmanlı’nın çok dilli, çok dinli, çok etnili mirası reddedilerek Türklük vurgulu ulus-devlet ideolojisi üzerine inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, misak-ı milli sınırları içinde yaşayan tüm kesimlerin, kapsayıcı bir Türk üst kimliği altında yaşamaları öngörülse de dönem dönem uygulanan politikalarla ülkede yaşayan diğer kimlikler göz ardı edilmiş ve bu kimliklerin çeşitli kültürel hak ve talepleri, dönemin siyasi, askeri vb. elitlerinin bölünme korku ve kaygılarıyla yasaklanmıştır. Bu yasaklar kısa zaman içinde tepkisel bir hareketin oluşmasına zemin hazırlamış ve kimlik konusunun, özellikle de Kürt kimliğinin, 20. Yüzyıl Türkiye’sinin en çok tartışılan kavramları arasına girmesine neden olmuştur. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın söz konusu kimlik tartışmalarına katkı sunması amaçlanmaktadır. Bu makale kapsamında, Türkiye’de Kürt Kimliği’nin Kürt Sorunu’na dönüşme sürecine neden olan milliyetçilik ve ötekileştirme sorunu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kimlik, Kürt kimliği, Milliyetçilik, Ötekileştirme.

¹ Yrd. Doç. Dr., Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, naltun1979@hotmail.com

Abstract

By means of some socio-politic condition of the time, new Turkish Republic has been founded on nation-state ideology that emphasizes being and coming from a Turkish origin, rejecting a multi-ethnic, multi-religious and multilingual patrimony of Ottomans. In early republican period, it was envisaged that Turkish supra-identity will cover all of the people living within borders of national pact. However, it did not work as it was anticipated. Some identities have been ignored and cultural rights and demands of these particular identities have been restricted and foreclosed because of some fears and anxieties of political and military bourgeoisie on disintegration of newly-formed Turkish Republic. These restrictions have paved the way for some reactionary movements against the politics of the state in a short period and led up to problems with identity politics in the case of Kurdish identity as one of the most debated concepts in Turkey in 20th century. From this point of view, this study is purposed to provide a contribution to the identity debates. In this article, nationalism and othering that gave rise to transform Kurdish identity politics to today's Kurdish issue will be elaborated.

Keywords: *Identity, Kurdish identity, Nationalism, Othering.*

Giriş

Kimlik olgusu modern dönemler ile birlikte belirginleşen, düşünürler ve akademisyenler başta olmak üzere toplumun çeşitli kesimleri tarafından ilgiyle takip edilen konular arasında yerini almıştır. Kimlik kavramı özellikle psikoloji ve sosyoloji bilimleri tarafından ilgi ile izlenmektedir. Kimliğin tanımlanması sürecinde psikoloji bilimi bireysel özelliklere odaklanmakta, benliği ve kişiliği kimliğin merkezine yerleştirmektedir. Sosyoloji ise toplumsal sınıf gibi belirlemelerden hareketle bireyin toplumsal ilişkilerden doğan sosyal yanına ağırlık vermektedir (Aşkın, 2007; Marshall, 2005: 405-408). Sabit ve değişmez bir hakikat olarak kabul edilmeyen kimlik kavramının daha net anlaşılabilmesi için, Edibe Sözen'in de (1999: 24) vurguladığı üzere, birçok çalışma alanında olduğu gibi, kimliğin sosyoloji, sosyal psikoloji, tarih, felsefe gibi farklı disiplinler tarafından, disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınması yerinde olacaktır.

Modern dönemlerde ortaya çıkan etnik temelli sorunların temelinde sosyo-ekonomik ve kültürel yetersizlikler gibi birçok faktörün yattığı ileri sürülmektedir. Bu iddialar tek başına etnik temelli hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini açıklamada yeterli olmasa da, etnik tepkilerin sürekliliğinde ve yeniden üretiminde önemli oranda besleyici bir unsur olagelmıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, az gelişmiş ülkelerden çok gelişmiş olanlarına kadar, birçok ülkede görülen etnik grupların kendi içinde bir özgünlüklerinin söz konusu olduğu ve yaşanan sorunların nedenlerinin de özgün olabileceğidir (Kurubaş, 2008: 12).

Kimlik çatışmalarının çözümüne ilişkin temel problem yöntem sorunudur. Çoğu zaman ötekinin söylemleri, kutsalları üzerinden çözümler yapmak, odaklanılması gereken özün kaçırılmasına ve çabaların sonuçsuz kalmasına yol açmaktadır. Zira ötekine saygı, yanlış anlamaların ve yorumlamaların kurbanı olabilmekte, bireylerin farklı alanlardaki ilgileri, fikirleri, etkileşimleri ve yaklaşımları göz ardı edilip sadece söylemler ve kesinleş(tiril)miş sınırlar üzerinden tartışmalar yapılagelmektedir. Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, diğer insanlara karşı saygı anlayışı, Amartya Sen'in de vurguladığı şekilde bireylerin değişik konulardaki etkileşimleri yerine kutsal kitaplarına övgüler düzmek olarak sınırlı bir şekilde anlaşılmaktadır (Sen, 2010: 32).

Kürt sorununun Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasında, bir takım emareleri olsa da, tam olarak belirginleştiğini söylemek zordur. Henüz o dönemde etnik kimlikler üzerinden bir ayrışma ya da farkındalık zihinlerde yerleşmemiştir. Dönemin birçok düşünürünün gözünde Türklük ile Kürtlük ayrı unsurlar olarak değerlendirilmemektedir. Hatta dönemin önemli ideologlarından olan ve önemli bir Türk Milliyetçisi olarak bilinen Ziya Gökalp Türklerle Kürtlerin yüzyıllardan bu yana kader birlikteliği içinde olduklarını vurgulamaktadır. Gökalp Anadolu coğrafyasında Milli Mücadele'den sonra Türk ve Kürt olmak üzere iki ana ırkın kaldığını ancak bunların birbirinden koparılmasının mümkün olmadığını şu şekilde belirtmektedir (Gökalp, 2009: 119-120):

Milli misakımızın Türklerle Kürtlere aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti vermesi gösteriyor ki bu iki millet arasında vefa bağları, sadakat bağları her türlü tasavvurun üzerinde bir samimiliğe sahiptir. Hakikaten Meşrutiyetten beri devletimiz Kürtler yüzünden hiçbir haksızlığa uğramadı... Balkan Harbi gibi, Mütareke zamanları gibi en felaketli günlerimizde, bize dostluk elini uzatan, bizimle samimi dert ortaklığı eden bu vefalı millet değil midir? Bugünkü İstiklal Mücadelesi'nde bütün topluluğuyla iştirak edip Türklerle beraber "Hep yahut hiç!" diyen bu sadakatli millet değil midir? Türk nasıl olur da bu kadar samimi bir kardeşin, bu kadar hukuk perver bir arkadaşın emsalsiz vefakarlıklarını, sayısız fedakârlıklarını unutabilir?

Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında var olan birlik ve bütünleşme vurgusu sonraki dönemlerde gelişen koşullardan etkilenecek başka bir hal almıştır. Sonraki dönemlerde Türkiye'de kimlikler, bir yandan yükselen milliyetçiliklerle (aşırı söylemler içeren) öte yandan da küreselleşme ile birlikte dünyanın her yerine hâkim olma amacını taşıyan kapitalist sistemin ulus devlet yapılarını çözücü etkisi arasında sıkışmış bir durumdadır (Kolukırmık, 2008: 123). Enformasyon çağı ile birlikte küreselleşmenin etkileri ülkemizde de etkili bir biçimde ortaya çıkmaya başlamış ve bir şekilde sürekli olarak göz ardı edilen farklı kimlikler kendilerini daha fazla ifade etme imkânına kavuşmuşlardır. Dini olandan etnik olanına, geniş bir yelpazede yer alan kimlikler, özellikle Kürt kimliği, 20. yüzyıl Türkiye'sinin en tartışmalı alanlarından biri haline gelmiştir.

Kürt sorununa nasıl bakılacağı, hangi açılardan ele alınacağı konusun-

da bir ittifak bulunmamaktadır. Kabaca yapılacak bir tasnifte birkaç ana bakış açısı ön plana çıkmaktadır (Yeğen, 1999: 12). Devletin pen-ceserinden görünen çözüm önerisi, geçmişte sıklıkla müracaat edilen geleneksel yöntemler olmuş ve tedip etmeye yönelik askeri çözümler- den umut beklenmiştir. Bu düşüncenin tam zıddı olan ve Osmanlı'nın parçalanışından sonra kendilerinin de bir ulus devlete sahip olması gerektiğine inanan dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana devlet kurma hak ve hayallerinin gasp edildiğini düşünen diğer görüş ise yeni bir ulus devleti çözüm olarak görmektedir. Öte yandan uzlaş- tırmacı olarak nitelendirilebilecek diğer yaklaşımlarda, Kürt sorununu merkezi otoriteden rahatsız bir grubun istekleri olan görüş milli bütün-leşmeye önem atfetmekte; sorunu dini bütünleşme yerine milli bütün-leşmenin ikamesi olarak gören görüş ise İslami bütünleşmeye dikkat çekmektedir. Diğer bir bakış açısı da sorunu Kürtlerin otantik kültürü- nün engellenmesi ya da milli gelirin ülke genelinde eşit dağıtılmaması ile açıklayan ve çözüm önerilerini bu alandaki eksiklikleri tamamlama üzerine kurgulayan yaklaşımlardır.

Burada belki de dikkat edilmesi gereken husus Heper'in de (2010: 18) vurguladığı üzere Kürt sorununun temelinde sadece belirli kesimleri suçlayıcı yaklaşımların tercih edilmemesidir. Zira çeşitli endişelerin ya da algıların sonucunda gerçekleşen uygulamaların Kürt sorunu üze- rinde etkisi yadsınamaz olsa da Güneydoğu bölgesinin toprak sistemi, coğrafyası, ticari açıdan çok kârlı görülmemesi, yapılan yatırımların korunmasının zorluğu gibi bizzat bölgenin kendi fiziki ve sosyal or- tamından kaynaklanan engeller de sorunun ortaya çıkmasında etken olmuştur.

Bu kadar ciddi bir konu olmasına ve kamuoyunda yoğun olarak tartışıl- masına rağmen Kürt kimliği ve Kürt sorunu konusunda yeterli çalışma- nın yapıldığını söylemek zordur. Bu noktadan hareketle bu çalışma ile Türkiye'de Kürt kimliği özelinde kimlik tartışmalarına dikkat çekmek ve kimlik literatürüne katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Zira Kürt kim- liği konusunda günümüzde yapılan tartışmalar birçok ezberi bozmak- tadır. Günümüze kadar kullanılan egemen dilde, var olan ampirik bir olguyu ret anlamında olmasa da bilinçli bir tercih olarak, Kürt kimliği göz ardı edilmiş ve yok sayılmıştır². Genelde Kürt sorunu çoğu zaman

2 Metin Heper'in (2010) burada Cumhuriyet ilk dönem yöneticilerinin yaşayan bir haki-

dış dinamikler tarafından oluşturulan ithal bir sorun olarak görülmüştür³. Oysa günümüzde bu tür yaklaşımlar bütünüyle reddedilemese de bilimsel yazında çok da itibar görmemektedir. Bu çalışma kapsamında, kimlik konusu sosyolojik açıdan ele alınacak ve Kürt kimliğinin Kürt sorununa dönüşmesi sürecinde etkili olan milliyetçilik ve ötekileştirme gibi faktörler irdelenecektir. Kimlik ve değişik isimlendirmelerle üzerinde durulan Kürt sorununun aktüel bir konu olması bu tür çalışmalarını önemli kılmaktadır.

Kimlik Kavramı

Henüz genç bir ülke sayılabilecek olan ülkemizde kimlik tartışmaları sürekli kamuoyu gündemini işgal etmektedir. Vatandaşların önemli bir kısmı dini kimliklerden etnik kimliklere kadar kimliklerini en azından belli dönemlerde sergileme imkanı elde edemediklerini, çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldıklarını, kendi kimliğini özgürce yaşayamadıklarını düşünmektedir. Uzunca bir dönem dini kimlikler üzerinden yürütülen bu tartışmalar 80'li yıllardan itibaren PKK'nın da ortaya çıkmasıyla daha çok etnik kimliklere odaklanmıştır. Oysa uzun yıllar Anadolu coğrafyasında, Kymlicka'nın da vurguladığı gibi, çok farklı kimliklerden insanlar barış içinde yaşamıştır. Fransız İhtilalı ile hızlanan ulusçu hareketlerin rüzgârıyla uzun bir süre homojen devlet kurma peşinde koşulmuştur. Ancak çok kısa süre içinde bunun toplumsal bütünlüğü sağlama da çok da başarılı olmadığı görülmüştür. Bu nedenle modern dönemlerde de var olan çok sayıdaki dil, din ve etnik yapı, artık modern ulus devletlerin hak talebinde bulunan azınlıkları dikkate alması gerektiğine işaret etmektedir (Kymlicka, 1998).

Kimlik kavramının açıklanmasında, bireyin 'ne olduğu' sorusunu cevaplaması başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Her bir bireyin kendisine has bazı özellikleri olsa da diğerleri ile birçok benzerliklere sahiptir. Bu açıdan kimlik, bireyi, kimi zaman diğerlerinden farklılaştıran kimi zamanda diğerleri ile benzeştiren bir araç işlevi görmektedir. Her

kat ve olgu olan Kürt kimliğini inkar etmediklerini bilinçli olarak göz ardı ettiklerini belirtmektedir. Heper etnik kimliği reddetmenin asimilasyonu ve ikincil kimliğin yok edilmesini beraberinde getireceğini dolayısıyla böyle bir şey gerçekleşmediği için dönemin yöneticilerinin tavrının inkardan ziyade daha olumsuz sonuçlar doğmaması için bilinçli görmezden gelme olduğunu vurgulamaktadır.

3 Bu yaklaşımlara vurgu yapan bir örnek olarak bakınız, Yılmaz Öztuna, 1989, *XX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Şark Meselesi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara.

şeyden önce bireyin, içinde yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin ürünü bir değer sistemi taşıdığı varsayıldığında kimlikler daha da önem kazanmaktadır. Yaşam döngüsü içinde birey, taşıdığı değer yargılarının da etkisiyle kendini ve ötekini önce algılamakta, daha sonra bu süreç tanımlama ve kimlik inşası ile devam etmektedir.

Kimlik duygusu çoğu zaman olumlu ve olumsuz anlam dünyaları arasında gelgitlere sahne olmaktadır. Zira kimlik, bir taraftan şiddet ve terör diğer taraftan ise zenginlik ve samimiyete aynı anda kaynaklık edebilmektedir. Bu nedenle kimliği, tek yanlı bir bakışla mutlak bir kötülük ya da mutlak bir iyilik olarak görmek doğru olmayacaktır. Kimlik bilinci bir yandan komşular, hemşeriler, dindaşlarla olan ilişkiler gibi benzerlerimizle ilişkilerimizin samimiyetine ve sıklığına olumlu katkıda bulunmaktadır. Bu tür bir kimlik, bireylere, modern çağın temel problemlerinden biri olan bireyciliğin baskısından kurtulma, dolayısıyla grubun diğer üyeleri içinde kendini tanımlama, onlar için özveride bulunma, onların hak ve özgürlüklerini hesaba katma gibi öteki ile duygudaşlık geliştiren ve hümanist değerlerin önemine vurgu yapan bir anlayış kazandırabilmektedir. Öte yandan ise aynı kimlik, kimi zaman aidiyet duygusunun aşırı uçlarda yaşanması neticesinde yıkıcı bir niteliğe de dönüşebilmektedir. Zira güçlü ve sıkı bir aidiyet duygusu, uygun normlarla beslenmediği takdirde, ötekine karşı bir mesafe koyma ve uzaklaşma, onu tehdit olarak algılama gibi dışlayıcı bir yaklaşıma yol açmaktadır. Bir yönüyle grup içi yüksek dayanışma, gruplar arasında anlaşmazlık ve çatışmalara kaynaklık etmektedir (Sen, 2010: 21-23). Bu nedenle, kimlik inşa sürecinde referans alınan norm ve değerler dikkat çekici biçimde önem kazanmaktadır. İnsan hakları ve demokratik değerleri özümsemenin, aynı dünyada farklılıklarla birlikte yaşama düşüncesine sahip olmanın kimlik inşasında ve kimliklerin zıtlaşmasından kaynaklanan sorunları azaltmada yarar sağlaması olasıdır.

Mehmet Ali Kılıçbay (2003: 161-163) kimlik kavramının aynılışmayı beraberinde getireceğini ve bu durumun kimliğin hem kendi varoluşuna imkân tanıyan hem de onu engelleyen bir kıskaç içinde olduğunu belirtmektedir. Zira Türkçedeki kullanım biçimiyle kimlik, aslında bilinçli bir tercihten ziyade zorunlu bir bağlılığa, çoklukla aynılışmaya atıfta bulunmaktadır. Bu yönüyle ‘ayrışmadan’ daha çok ‘aynılışma’ ön plana çıkmaktadır. Ancak kimlik, birey ve bireyin tercihleri ile ya-

kindan alakalı bir durumdur ve birey, diğerlerinden farklılaştığı oranda kendi kimliğini oluşturabilmektedir. Bu durum, toplumda sayısız kimliklerin varlığından bahsedebilmemizi mümkün kılmaktadır. Kimliğin kendi içinde ötekileştirme/sınıflandırma ve diğer kimlikleri görmezden gelme/teke indirgeme eğilimi taşıması da bu sayısız farklılıkların neden olduğu temel problemler arasında kabul edilebilir.

Ötekileştiren/sınıflandıran Bir Kavram Olarak Kimlik

Kimlik tartışmalarında, kimliklerin kendine benzemeyen ötekine göre konumlandırılması konunun açmazlarından biridir. Özellikle türdeşlik ve aynılık çeşitli semboller eşliğinde sürekli olarak belirginleştirilmektedir. Bu durum bir taraftan birbirine hiç benzemeyenlerin ötekileştirilmesine aracılık ederken diğer yandan da bireyin ve onun bireysel farklılık ve tercihlerinin bir kavram, bir etnisite, ya da bir sembol altında yok edilerek, türdeş bireylerden oluşan bir kimlik oluşturulmasına aracılık etmektedir. Bu da aynılaştırmış, türdeşleşmiş, tektipleştirmiş üyelerden oluşan ve ötekini toptancı bir biçimde dışlayan yapıları sonuç vermektedir. Dolayısıyla kimlik tartışmaları kendi içinde sorunlu alanlar barındırmaktadır. Bu nedenle Kılıçbay (2003: 161-163), sorunlu alanın kaynağı olarak gördüğü kimlik kavramının yerine 'aidiyet' ve 'mensubiyet' kavramlarının kullanılmasını önermektedir. Aidiyet özdeşliği gerektirmeden bir bütünün parçası olabilmeye işaret ederken mensubiyet de bilinçle bir tercihe işaret etmektedir. Seçilemeyen ve doğumla kazanılan aidiyetlerin kimlik analizinde kullanılması sorunlu bulunmaktadır. Ancak bu aidiyetler insanın ne oranda bireysel seçimlerinin sonucu olarak belirlendiği konusu da başka bir çalışmanın konusudur. Zira kişinin bireysel tercihleri üzerinde yaşamı boyunca elde ettiği tecrübeleri, eğitimleri, sosyalleşme süreçleri önemli rol oynamaktadır. Bilginin sürekli olarak iktidarlar tarafından denetlendiği ve hiyerarşik bir yapısının da olduğu dikkate alınacak olursa bireysel tercihlerin ne ölçüde özgür bir tercih olabileceği ayrı bir tartışma alanı olarak karşımızda durmaktadır.

Kimlik inşa süreci doğal olarak kendisinde birtakım sorunlar bulundurmaktadır. Özellikle kimliğin tek bir değer üzerinden inşası ve tasnifi, toplumsal bütünleşme için sınırlayıcı olması yönüyle çeşitli riskler barındırmaktadır. Şöyle ki, toplumda bireylerin benzeştiği ya da ayrıştığı birçok unsur bulunmaktadır. Siyasal özellikler üzerinden bir siyasi

kimlik, kültürel değerler üzerinden kültürel bir kimlik, dinsel değerler üzerinden dini bir kimlik, etnik yapılar üzerinden de etnik bir kimlik inşa etme çoğu zaman, ‘öteki’ni dışlama, en azından göz ardı etme ile sonuçlanabilmektedir (Anık, 2012: 9-10). Amartya Sen tekil sınıflandırmaların olası olumsuz sonuçlarına şu şekilde işaret etmektedir:

“Günümüz dünyasında çatışma potansiyelinin temel kaynaklarından biri de, insanların din ya da kültür temelinde kendilerine özgü kategorilere ayrılabilmesi varsayımdır. Tekil bir sınıflandırmanın her şeyi kapsayıcı gücüne olan üstü örtülü inanç tüm dünyayı alev almaya hazır hale getirebilir. Kendine özgü bölücü bir bakış açısı sadece insanlar olarak birbirimize çok benzediğimiz biçimindeki eski inanışa ters düşmekle kalmaz, aynı zamanda üzerinde çok daha az konuşulan, ama çok daha akla yatkın olan, birbirimizden çok çeşitli yönlerden farklı olduğumuz biçimindeki anlayışa da ters düşer. Dünya sık sık bir dinler (ya da ‘uygarlıklar’ veya ‘kültürler’) toplamı sayılırken, insanların sahip oldukları ve değer verdikleri sınıf, cinsiyet, meslek, dil, bilim, ahlak ve politik tercihten oluşan kimlikleri görmezden gelinmektedir. Kendine özgü bu bölücülük, içinde yaşadığımız dünyayı biçimlendiren çoğul ve çeşitli sınıflandırmalar evrenine kıyasla çok daha çatışmacıdır” (Sen, 2010:115-116).

Ayrıca sınıflayıcı ve toptancı değerlendirmelerin sonucu olan diğer bir sorun da, bu süreçte kimliklerin zaman ve mekân koşullarından etkilenebileceği, bireylerin ait olduklarını düşündükleri kimliklerin zaman içinde değişebileceği, dönüşebileceği, yeniden yapılandırılabilmesi gerçeğini göz ardı edilebilmesidir. Oysa bir dönem kendisini etnik kimliği ile daha çok ön plana çıkaran birisi daha sonraki bir zamanda dinsel kimliğini ya da politik kimliğini daha belirgin hale getirebilmektedir. Bu durum sadece bireyler için değil daha büyük yapılar olan gruplar, topluluklar için de geçerlidir. Osmanlı’da toplum, *millet sistemi* ile uzun bir dönem dini kimlikler üzerinden bir tasnife tabi tutulmuşken Cumhuriyet Türkiye’si ile dini kimlikler yerine bireyle devlet arasında siyasi ve hukuki bir bağ kuran, vatandaşlığı esas alan ve Türk etnisi vurgulu bir ulus kimliği inşa edilmiştir.⁴ Dolayısıyla dünyanın

4 Bu konu özellikle yeni anayasa çalışmalarının olduğu günümüzde tartışma konusudur. Mevcut Anayasa’da yer alan ‘Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür’ ifadesi ile sosyolojik ve antropolojik bir Türk tanımından ziyade hukuki bir tanım

konjonktürel şartlarının zamanla kimlik algısında farklılık meydana getirebileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle yapılan değerlendirmelerde sosyo-kültürel ve çevresel faktörlerin etkisinden bağımsız bir açıklama ve anlamlandırma faaliyetine girişilmemesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bunun yanında, mekân da kimliklerin niteliklerinin belirlenmesinde başat rol oynayan etkenler arasındadır. Bu rol, bireyin zaman geçirdiği kahve, lokal, kütüphane, ibadethane gibi daha dar kapsamlı küçük mekanlardan kent ve kırsal alan gibi daha büyük sosyal ve coğrafi alanlara kadar tüm mekansal alanlarda görülebilmektedir. Kırsal bir bölgede büyümüş, yaşadığı yerin çeşitli zorlukları ile mücadele etmiş biri ile tamamen farklı sorunlarla yüz yüze kalmış, farklı düşünce biçimleri ile daha çok karşılaşmış kentli birinin kimlik algısının aynı olması muhtemel görülmemektedir (Anık, 2012: 9-10). Kimliklerin oluşumunda mekânların -din ile birlikte- belirleyici olan rolüne bir diğer örnek de coğrafi anlamda medeniyetin Batı ile özdeşleştirilmesi ve mekânsal olarak Batı'dan uzaklaştıkça ilkelliğin artıyormuş gibi algılanmasıdır. Bu yaklaşımın temelinde, Weberyen düşüncenin vazgeçilmez unsuru olan rasyonelleşme sürecinden geçmemiş ulusların tarihlerinin, iyimser bir yaklaşımla, hâlâ Batı'nın birkaç yüzyıl öncesine sabitlendiği varsayımı yatmaktadır (Yumul, 2003: 20). Bu tür bir yaklaşımın tartışmalı yanları olsa da coğrafyaların, mekânların gerek bireyin kendi kimliğini gerekse başka kimlikleri algılaması üzerinde etkisine işaret etme bakımından çarpıcıdır.

Diğer Kimlikleri Görmezden Gelen/Teke İndirgeyen Bir Kavram Olarak Kimlik

Kimlik tartışmalarında karşılaşılan diğer bir problem de kimlikleri görmezden gelme ya da teke indirme eğilimidir (Sen, 2010: 26, 41). Bu durumun küresel yansımalarından biri Avrupa'nın 18. yüzyılda gerçekleştirdiği aydınlanma ve 19. yüzyılda gerçekleştirdiği sanayileşme ile dünyanın geri kalanından kopuşunu radikalleştirmesidir. Söz konusu

yapılmıştır. Buradan hareketle kendini cumhuriyete ait hisseden herkes Türk olarak adlandırılmıştır. Bir yandan bu tür bir tanımın eşitliğe yapmış olduğu katkı vurgulanırken öte yandan da etnik vurgu'dan ziyade Türkiye vatandaşlığı gibi mekân ve vatan vurgusunun daha ön planda olması gerektiği de ileri sürülmektedir. Tartışmalar için bakınız. Vahit Doğan, 2012, Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınevi.

kopuş, Avrupa'da dünyanın kalan kısmını ötekileştiren, aşağı, medenileşmemiş gören bir bakış açısını meydana getirmiştir. Dolayısıyla diğerleri ile aynı zihinsel ve kültürel kökenlere ait olduğu fikri Avrupa'yı rahatsız etmiştir. Diğer toplumlarla aynı kategoride değerlendirilmeyi kabullenemeyen Avrupa karşılaştırmalarında ölçüt olarak kendisini merkez kabul etmeye başlamıştır. Bu nedenle öteki kültürlerin varlığını kabul etmede önemli zorluk yaşamıştır (Adanır, 2003:32-33). Oysa birey, yaşamı boyunca birden fazla kimliğe ayrı ayrı ya da aynı anda ait olabilir. Bu kimliklerin bazıları bireyin bir aktör olarak kendi seçimi sonucu, bazıları ise doğasında verili olarak taşınmaktadır. Bireyin coğrafi kökeni, dini, ırkı, cinsiyeti, mesleği, sınıfı, siyasi tercihleri, eğlence biçimleri, diplomaları, kendisine çeşitli gruplara üye olma fırsatı sunmaktadır. Bu nedenlerden ötürü toptancı kimliklere yapılan vurgu hatalı sonuçlara götürebilmektedir. Zira tarihsel tecrübe göstermektedir ki, evrensellik hedefiyle yola çıkan ideolojilerin başarısızlığı ortadadır. Dolayısıyla evrensel bir kimlik oluşturma, çabaları sonuçsuz kalacak gibi gözükmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi ise farklı kültür alanlarında varlığını devam ettirmiş ve ettirmekte olan ve evrensel bir kimlik inşası peşinde koşan Hıristiyanlığın var olduğu kültür alanlarının kodlarına uygun bir biçim kazanarak bütünlüğünü koruyamayışıdır (Yumul, 2003: 12).

Cumhuriyet Sonrası Kimlik Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren, Türkiye'de Durkheim gibi dayanışmacı sosyologların etkisi altında kalan ve aynı zamanda cumhuriyetin ideologları arasında da anılan Ziya Gökalp gibi Türk aydınları, bireyden ziyade topluma odaklanan bir sosyoloji anlayışını benimsemişlerdir. Bunun sonucu olarak, toplum-birey ilişkisinde bireyi özne değil obje olarak gören klasik sosyoloji anlayışı ile uyumlu olarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye ağırlık veren üst yapı ve kimlik temelli yeni bir devletin inşasına girişilmiştir. Ancak son dönemlerde makro bakış açısının çözemediği bazı açmazlara çözüm bulma amacıyla aktörün/bireyin anlamlandırma, düşünme, üretme kabiliyetlerini öne çıkarmayı hedefleyen mikro sosyolojiye ağırlık veren sosyologların alt kimliklere odaklandığı da görülmektedir.

Osmanlı döneminin sonlarında işaretleri görülmeye başlamış olsa da en azından Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtlerin etnik temelli bir

devlet kurma talebi ile ortaya çıkmalarını sağlayacak bir etnik bilinç henüz oluşmamıştır. Fevri sayılabilecek birkaç hadisenin dışında genel olarak Kürt halkı kendini Osmanlı ile bütünleşik kabul etmiş, yeni Türk devletinin kuruluşu aşamasında da Anadolu'da Türk vb. birçok etnik unsur ile birlikte hareket etmiştir. Ancak daha sonra milletin hangi temele oturtulacağıyla ilgili tartışmalarda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sonraki süreçlerde yönetici elitlerin amaçladığı çağdaş devlet ile halkın talebi olan geleneksel yapı arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Şeyh Said isyanı gibi isyanları fırsat bilen yöneticiler sonraki süreçte Türk etnisitesine dayanan laik ve çağdaş bir anlayışın hakim olmasını sağlamışlardır (Kirişçi ve Winrow, 2002).

Cumhuriyetle birlikte, Osmanlı ile yeni kurulan devleti birbirinden ayırt edecek, birbirinin devamı olmadığını vurgulayacak bir ulus kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle etnisite ve dil açısından tekil bir karakterde kurgulanan yeni sistemde, tarihten gelen çokkültürlü miras toptan reddedilmiştir. Osmanlı gerek etnik, gerek din, gerekse dil yapısı bakımından farklılıkların bir arada yaşadığı bir devlet iken yeni ideoloji ile, pragmatik ve konjonktürel nedenlerle tek millet kimliği öne çıkarılmıştır. Hatta bu tür bir zihni yapının gereği olarak toplumda kökleşmiş bir biçimde yer alan birçok grup çeşitli mağduriyetler yaşamıştır (Neyzi, 2004: 8-9).

Cumhuriyetle birlikte oluşturulan Türk vurgulu yeni kimliğin bir yandan kapsayıcı öte yandan da dışlayıcı bir özelliği bulunduğu ileri sürülebilir. Bu kimlik Türk vatandaşlarının laik, seküler değerleri ve ilkeleri benimsemesi yönüyle (etnik vb. farklılıklar önemsizleştiği için) kapsayıcı; tekil bir dil, din ve etnisite ile oluşturulması yönüyle de dışlayıcı bir nitelik göstermektedir (Neyzi, 2004: 23). Cumhuriyetle inşa edilen Türklük temelli yeni kimliğin kapsayıcı ve bütünleştirici yanına dikkat çekenler Türklüğü, dünyanın çeşitli coğrafyalarında aynı dil, din, duygu, düşünce ve kültür sistemini benimsemiş insan gruplarına işaret eden üst bir kimlik ismi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre Cumhuriyet döneminin başlarında Türklük sadece bir etnisitenin temsilcisi olmaktan ziyade Kurtuluş Savaşı'nı birlikte kazanan tüm etnik unsurların da ihtiva edildiği milletin kimliği olarak görülmüştür (Erkal, 1998: 29-30).

Cumhuriyetle birlikte inşa edilmeye çalışılan Türk unsuru vurgulu kim-

lik anlayışı dönemin sosyolojik, tarihi ve siyasi koşullarından bağımsız değerlendirilmemelidir. Her ne kadar başlangıçta kapsayıcı yanı öne çıkartılsa da, 1930'lu yıllarda, modernitenin homojenliği salık veren yaklaşımlarının da etkisiyle, Türklük anlayışının etnisite temelli değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir. Ancak bu yaklaşımın sosyolojik açıdan temelsiz oluşu ve neticesinde başarısızlığı nedeniyle etnisite temelli bakış açısından uzaklaşmıştır.

Dönemin konjonktürel yapısı, uluslararası denklem, bölünme kaygı ve evhamları ile birlikte değerlendirildiğinde, makul olmasa da, bu yaklaşımın nedenleri konusunda ipuçları elde edilebilir. Zira erken Cumhuriyet döneminde yeni kurulan bir devletin varlık-yokluk mücadelesi beraberinde birçok gelgitleri meydana getirmiştir. Yüzyıllardan bu yana devam eden çok dilli, çok uluslu, çokkültürlü Osmanlı bakiyesi ve geleneksel yapı ile Fransız İhtilali'nden sonra gelişen ulusçuluk akımlarının etkisi arasında sıkışan yeni devlet elitleri (yöneticileri), Osmanlı'nın yıkılışına şahit olmanın verdiği korku, endişe ve algılarla üniter bir yapıyı benimsemiştir. Bu nedenle, ülke sınırları içinde kalan çeşitli etnik unsurlara karşı bazı siyasi hataları dönemin koşulları ve psikolojisinden bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Bu psikolojiyi yansıtan en iyi örneklerden biri Türkiye'ye gelmek isteyen Gagavuzların taleplerinin, Türkçe konuşmalarına rağmen, Hıristiyan oldukları gerekçesiyle kabul edilmemesidir. Bu durum, dönemin yaklaşımını belirleyen paradigmanın sadece etnik açıdan Türk temelli bir ulus inşa etme düşüncesi olmadığını aynı zamanda korku, evham ve psikolojik ortam gibi faktörlerin de süreç üzerinde belirleyici olduğuna işaret etmektedir (Coşkun, 2013).

Her ne kadar söz konusu dönemin söylemleri -özellikle yeni kurulan devletin sınırları içerisinde- Türklük vurgulu kimlik inşasının ayrıştırıcı olmaktan ziyade kapsayıcı ve birleştirici olduğuna vurgu yapsa da sonraki süreçte uygulanan bazı politikalar ve manipülasyonlar, inşa edilen yeni kimliğin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde anlamlandırılmadığını göstermiştir.

Cumhuriyetle birlikte 1950'li yıllara kadar sürecek olan modern, laik, gelişmeci, çağdaş bir Türk kimliği inşası sürecine girilmiştir (Sözen, 1999: 42). Bu sürecin ana aktörü olan ve Cumhuriyetin kuruluşuna öncülük eden siyasi ve askeri elitler, cumhuriyetin üniter bütünlüğüne

yönelik aşırı bir tehdit algıları nedeniyle, misak-ı milli sınırları içinde etnik açıdan Türklere sonra en büyük nüfusa sahip olan Kürtlerin kültürel kimliklerini ifade biçimlerini, Cumhuriyet'in bütünlüğü için potansiyel bir risk olarak görmüş ve çeşitli yasaklarla Kürtlerin kültürel taleplerinin önüne geçilmiştir (Van Bruinessen, 2004: 41).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki bazı isyanlar, yeniden varoluşu simgeleyen Kurtuluş Savaşı'nın yol açtığı kimi travmaları henüz atlatamamış olan devlet elitinin aşırı güç kullanımı ile bastırılmıştır. Bu nedenle, her an ayrılıkçı talepleri olabileceği endişesiyle Kürtlere temkinle yaklaşmış ve onların yaşadıkları coğrafyalara sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan yeterli yatırım götürülmemiştir. Tek partili dönem bitene kadar bu tarz politikalar devam ettirilmiştir. Tek Parti döneminin son bulmasıyla birlikte belirli eğitim süreçlerinden geçmiş kentli etnik kimlik bilince sahip Kürt gençliği radikalleşerek siyasal alanda boy göstermeye başlamıştır. Çok partili yaşama birlikte, tam anlamıyla Kürtlerin etnik ve kültürel taleplerinin karşılandığı söylenebilir de siyasi bir partide temsil edilme gibi küçük hamleler Kürtlerin siyasi davranış kalıplarını etkilemiştir. Kürtler özellikle 60'lı yıllardan sonra sağ ve sol yelpaze arasında sürekli olarak taleplerinin takipçisi olacak siyasi bir yapılanma arayışı içinde olmuşlardır. Bir dönem Demokrat Parti'nin kendilerine olan ilgisi nedeniyle Demokrat Parti'ye eğilim gösterilmiş daha sonra Türkiye Komünist Partisi kapsamında faaliyetler gösterilmiştir. 60'lı yıllarla birlikte kentli ve eğitilmiş Kürtler arasında sınıf temeline dayanan bir söylem ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu söylemin amacı ülkenin doğusundaki sorunları sömürü ve geri kalmışlıkla açıklamaktı. Daha sonra da Kürtler, CHP, ANAP, DYP, SHP, RP, HADEP, DEHAP ve günümüzde BDP, AK Parti gibi farklı siyasi yapılanmaların içinde yer alarak etnik ve kültürel taleplerinin sürekli gündemde yer almasını sağlamışlardır (Aktürk, 2008: 64-72; Ahmad, 2010: 200-204; Kirişçi ve Winrow, 2002: 112-116).

Kimlik Tartışmaları Arasında Kürt Sorunu

Erken cumhuriyet döneminde kimliklerin farklılaşmasına ve Türk kimliğine karşı açıktan bir meydan okumaya kısmen rastlansa da 50'li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kentlere doğru göç dalgaları, mekanik toplum özelliklerinin organik topluma doğru evrilmesi, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, demokratik gelişmeler gibi faktörler, çe-

şitli kimliklerin daha fazla görünür hale gelmesine imkân sağlamıştır. Böylece uzun dönem boyunca göz ardı edilen ve ilgisiz kalınan Kürt kimliğinin Kürt sorunu haline gelmesini kolaylaştıran koşullar oluşmuş, Kürt kimliği, yaşayan bir kimlik problemi haline gelmiştir. Ancak bu kimlik sorunu, kimi politikalarla sosyal, siyasal ve ekonomik alanda var olan diğer sorunlar eklenmiş ve bugün bahsettiğimiz anlamda Kürt sorunu ortaya çıkmıştır.

Bugün Kürt sorunu olarak tanımladığımız ancak salt bir kimlik tanıma problemini çoktan aşan *de facto* durum, temelde Kürtlerin kültürlerini, dillerini öğrenme gibi kimlik talepleri sorunu olarak görülebilir. Artık tek kimlik paradigması temelinde yükselen ve bireylere adeta zorla dayatılan kimlik politikalarının modern demokrasilerde yerini farklılıklar temelinde yükselen çoğulcu politikalara bırakması beklenmektedir. Ayrıca bu anlayışla birlikte bireylerin tercihleri doğrultusunda istedikleri kimliği yaşayabilmeleri ve temel hak ve özgürlüklerini garanti altında hissedebilmeleri önem kazanmaktadır (KONDA, 2011).

Kürt sorununun temelinde, sosyo-kültürel haklar konusunda yeterli hassasiyetin gösterilmemesinin yanında iktisadi yatırımlar ve eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, alt yapı yatırımlarının eksikliği, bölgenin jeopolitik ve kültürel durumu, izlenen politikalarda uygulanan kimi hatalar gibi birçok faktörü ele alabiliriz. Neredeyse her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek tüm bu faktörlerin tümü bu çalışmada ele alınmayacak olup sadece milliyetçilik ve ötekileştirme kapsamında Kürt sorunu irdelenmektedir.

Özellikle 80'li yıllardan sonra ekonomik sistemin birçok yönüyle uluslararası sistemle entegre olması ve diğer alanlarda yaşanan bütünleşme çabaları, artan demokratikleşme, bireysel hak ve hürriyetlere daha fazla talep gibi çeşitli toplumsal gelişmeler kimliklerin üzerinde birikmiş tozların temizlenmesine ve iktidar ve mevcut bilgi hiyerarşilerinin tekkellerinin yapıbozuma uğratılarak sorgulanmasına ve yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Geçmişte engellendiğini, asimile edildiğini ve unutturulduğunu ileri süren birçok kimlik, tanınmak ve çeşitli hak ve taleplerinin gerçekleştirilmesi amacıyla çeşitli yollar denemeye başlamıştır (Neyzi, 2004: 25). Bu talepler, kimi zaman hukuki sınırların içinde kalan, meşru yollarla elde edilmek istenen hak ve talepler olarak görünürken kimi zaman da şiddet ve terör eylemleri vasıtasıyla zorla

elde edilmek istenen talepler olarak ortaya çıkmıştır. Vamık Volkan'ın da belirttiği gibi, özellikle şiddeti çözüm yolu olarak görenler büyük grup kimliği oluştururken çeşitli önyargılar geliştirmekte ve böylece kimliği şiddete araç haline getirerek daha tehlikeli bir sürecin hazırlayıcısı olabilmektedirler (Volkan, 2010: 21).

Erol Kurubaş (2012) Kürt sorununun dünyada benzeri yaşanmış problemlerden biri olarak çözülmeyi beklediğini ifade etmekte ve geleneksel olarak bu tür sorunlara karşı başlangıç aşamasında devlet tarafından etnik milliyetçilik esas alınarak 'inkar-baskı-asimilasyon' politikası uygulandığını, sonraki aşamalarda ise mücadele edilen etnik grubun tepkisi ve direnci çerçevesinde 'tanıma-kültürel haklar-statü' elde etme temelinde şekillendiğini belirtmektedir. Türkiye özelinde de benzer süreçlerin yaşandığını ileri süren Kurubaş, bugüne kadar Kürt sorununun belli duyum eşiklerinden geçtiğini ancak Kürt toplumunun, statü ya da etnik temelli bağımsız bir devlet talebi anlamında sosyolojik açıdan güçlü bir temele sahip olmadığını ileri sürmektedir. Zira Kürt entelektüeller, siyasetçiler, sanatçılar ve halk arasında bu tür talepler konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu duruma, birçok bilimsel verinin yanında seçim sonuçları da açıkça işaret etmektedir (BİLGESAM, 2009).

Kürt sorununun temelinde olmasa da devamında ötekini anla(ya)manın önemli bir faktör olduğunu ileri sürmek abartılı olmaz. Genelde ötekileştirme kavramı, kendi içinde bir benmerkezcilik barındırmaktadır. Yaşamak için benzer ihtiyaçlara olan ancak kendinden daha aşağı bir kategoride olduğu düşünülen, kendisi gibi olmaya layık görülmeyen ötekini kimliklendirme ve tanımlama, kendi değer ve referans çerçevemizi aşırı kutsamamızdan ileri gelmektedir. Bunun tersi bir yaklaşım da doğrudur. 30'lu yıllarda kafatası ölçümü üzerinden siyaset yapan marjinal bir kitlenin olduğu bir gerçek olsa da bu dönem kısa sürmüş ve bu tür bir ulus inşa sürecinin bu coğrafyalarda mümkün olmadığını sosyolojik ve tarihsel gerçekler göstermiştir. Ancak, benzer şekilde, bugün Kürt ulusçuluğu inşası da, ötekileştirerek ve 30'lu yılların arkeolojik verilerinden hareketle dönemi tekrar ederek inşa edilmeye çalışılmaktadır (Coşkun, 2013). Özellikle 90'lı yıllarda yanlış bazı uygulamaları gören veya efsaneleştirilmiş mübalağalı anlatılarla büyüyen yeni Kürt neslinin kimlik taleplerinde zorlayıcı ve şiddet eylemlerini rasyonelleştirici bir nitelik göstermesi şaşırtıcı değildir. Bu durum aynı

zamanda, Karl Manheim'in, aynı yaş grubundaki bireylerin büyük sosyal ve tarihsel olaylara tanıklık ettiklerinde kendilerine ait bir kuşak bilinci geliştirdikleri, dolayısıyla kendilerine has bir kimlik meydana getirdikleri düşüncesini de desteklemektedir (akt. Neyzi, 2004:109).

Her ne kadar Cumhuriyet sonrası kimlik politikalarının sorunlu yönleri olsa da Kürt sorununun ortaya çıkışını salt milliyetçilikle açıklamak problemin tam olarak anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu durum, etnik grupların siyasi taleplerle ortaya çıkışında, grubun etnik kimliğinin ulus inşa süreci ve ulus devletin ulusçu yapısı tarafından uyarılması gibi nedenlerin etkisi gerçeğini göz ardı etmek değildir. Zira ulus devletin beraberinde türdeşliği ve ulusal tek bir kimliği getirdiği bilinmektedir (Kurubaş, 2008: 22). Genel olarak milliyetçilik karşıtı düşünceler, milliyetçiliği, yapısı gereği aşırılıklar içermesi, heterojenlik karşıt olarak homojenliğe ve türdeşliğe yaptığı vurgu, azınlıkları ve diğer etnik unsurları dışlama riski, bireysel hak ve özgürlükler konusunda yol açtığı endişe gibi, taşıması muhtemel riskler üzerinden eleştirmektedir. Bu iddiaların kolaylıkla reddedilemeyeceği uygulamada var olan birçok milliyetçilik modelinden hareketle ileri sürülebilir. Ancak var olan bu gerçeklik bizi, toptancı bir bakış yanlılığına düşürmemelidir. Zira milliyetçiliğin her zaman bu tür sorunlara yol açmayacağı ve ılımlı bir seyir takip edebileceğine dair birçok örnek de bulunmaktadır (Smith, 2009: 263-264). Özellikle Gellner'in (2009: 379) dünyada var olan milletlerin sayısı devlet sayısından çok daha fazla olduğu görüşüne katılacak olursak kuşatıcı nitelik gösteren milliyetçilikleri görebiliriz. Veya milliyetçiliğin etnik kimlik odaklı anlaşılmadığı yahut üst kimlikler üzerine kurulduğu yerlerde başarılı örnekler de görmek mümkün olabilmektedir.

Ülkemizde genel olarak söylem alanındaki milliyetçilik anlayışı ile Weber'in millet anlayışı örtüşmektedir. Bu tür millet anlayışı da ortak değerler ve duygudaşlığa vurgu yapmaktadır. Weber millet kavramının değerler âlemine ait bir kavram olduğuna işaret ederek kavramın 'belli bir grup insanda başka gruplara karşı belirli bir dayanışma duygusunu harekete geçirebilecek' bir anlama sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yani, 'millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir. Diğer bir deyişle millet kendi devletini inşa etme isteği taşıyan bir topluluktur. Dolayısıyla Weberyen bakış açısından millet 'bir devletin halkı' ya da bir siyasal topluluğun üyelerinden ibaret de-

ğildir. Aynı şekilde millet aynı dili konuşan ya da aynı kan bağına dayanan bir toplulukla da özdeş değerlendirilmemektedir (Weber, 2006: 257-263). Bundan dolayı Weberci bir bakış açısıyla, bütün bunların tek başına milleti oluşturmada yeterli olmayacağını ancak millet olmanın gerekleri arasında bu unsurların her birinin rol oynayabileceği ileri sürülebilir. Dayanışma duygusunun harekete geçirilmesinde benzerliklerin önemli rol oynadığı dikkate alınacak olursa ülkemizde etnisite üzerinden bir kimlik arayışının toplumsal karşılığının olmadığı görülmektedir. Genel milliyetçilik algılaması Weberyen yaklaşımla kapsayıcı bir nitelik sergilese de bunun bazı devlet elitleri ve Kürtlerin belli bir kesimi tarafından algılanışı bu şekilde olmamıştır. Özellikle PKK terör örgütünün ortaya çıkmasından sonraki süreçte milliyetçilik kavramı istismar edilerek, kavramın insanların zihninde dışlayıcı ve karşıtını üretici bir imge olarak algılanması sağlanmıştır.

Son dönemlere kadar Kürt sorununu ele alan temel yaklaşım, öze inmeyen ve söylemlerden öte geçmeyen bir çerçevede olmuştur. Kürt siyasetinin taleplerinin yok sayan kabuklaşmış devletçi bakış açısı ile Kürt milliyetçiliğinin ayrıştırıcı ve toplumsal bütünlüğü zedelemesi muhtemel bazı aşırı talepleri, problemin çözümünün önündeki engeller arasında yer almaktadır. Zira etnik milliyetçilik, etnik grup açısından ayrı bir devleti çağrıştırırken devlet açısından ise toplumun türdeşliğini ve tektipliğine atıfta bulunmaktadır (Kurubaş, 2012: 16-17).

Farklı Kimliklerin Birlikteliğinin İmkânı

Etnisite temelli kimlik kavramından yola çıkarak ötekine karşı gösterilen tepkiler, aşağılamalar, yok sayma ve dışlamalar yerine, yeme, içme, korku, öfke, tutku gibi insan türüne ait olan evrensel ortaklıklar ve benzerliklere vurgu yapılarak mücadele etme geleneksel bir yöntem olagelmıştır (Sen, 2010:27). Etnisite temelli ayrımcılık, bireyin tercih imkânı olmayan verili doğasına karşı savaş açmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla makuliyeti de tartışmalı olan bu durum ciddi zihinsel yıkımlara da neden olabilmektedir. Belki, dini, mezhebi, ideolojik vb. bireysel tercihlerin sonucu olarak gerçekleşen bağlılıklarla ve hiyerarşilerle belirlenmiş olan kimlikleri dışlamada ve ötekileştirmede egemen yapının varsayım ve ideolojisini kabul etmek, öteki olmanın yükünü kısmen hafifletebilir ancak etnik ötekileştirmede bu kadarı dahi mümkün değildir. Zira kimliğin getirdiği sabitlenmiş, yapışmış, verili

ve değişmez hakikatler vardır (Yumul, 2003). Bu nedenle Türkiye’de kimliğin tek bir etnik unsur üzerine oturtulması sosyolojik açıdan bir temel dayanmamaktadır.

Bu anlamda Kürt sorununun etnik milliyetçilik temeline oturtulması ve bu bağlamda tartışılması kimlik sorunlarının çözümüne katkı sağlama-yacağı açıktır. Zira etnik milliyetçiliğe dayanan problemlerin çözümü kolay olmadığı gibi aynı zamanda toplumun tüm kesimleri arasında bir duygu birliğinin oluşturulması sürecinde de etnik milliyetçilik içeren söylemler negatif etki yapabilmektedir (Kurubaş, 2012: 19).

Etnik milliyetçiliğin aşırı vurgulandığı heterojen toplumlarda fasit bir döngü göze çarpmaktadır. Bu döngü şu şekilde işlemektedir: Devlet toplumu etnik ve kültürel açıdan türdeşleştirmek istediğinde bu durum etno-kültürel yapılarda uyaran etkisi yapmakta ve tepkiye yol açmaktadır. Bu tepki öncelikle kimlik kaybı korkusuyla kendi kimliğine daha fazla vurguyu, sonrasında kimlik ihtiyacı ve hak taleplerini, en son aşamada ise, etnik milliyetçiliği ve statü talebini beraberinde getirmektedir. Bu durumda devlet ise karşı bir pozisyon olarak bölünme korkusuyla güvenlik politikalarına daha fazla ağırlık vermekte ve daha sert tedbirler alabilmektedir. Dolayısıyla her iki cephede de etnik milliyetçi söylemler üzerinden topluluklar arasında ayırım meydana getirilmekte ya da var olan ayırım derinleştirilmektedir (Kurubaş, 2012: 20-21).

Bugün etnik türdeşliği ön plana çıkarmayan Birleşik Krallık ve Amerika’daki sistemler, çok kimlikli ve çok etnikli yapılara başarılı örnekler olarak gösterilebilir. Bu tür devletler, çok sayıda etnik unsur bulunmasına rağmen temel hak ve özgürlükler alanlarını geniş tutarak benzerliklere/farklılıklara saygı çerçevesinde barış içinde varlıklarını sürdürebilmektedirler.

Kürt sorununun çözümünde en önemli noktalardan biri söylemin gücünün dikkate alınmamasıdır. Barış dilinin kullanımı, şiddet söylemlerinin literatürden çıkarılması sorunun çözümüne katkı sağlamaktadır. Ayrıca Kürt siyasetinin ve Kürt aydınlarının son dönemde, demokrasi ve hukuk sınırlarının Kürtlerin meşru taleplerini gerçekleştirmede yeterli olacağına olan vurguları, çözüme katkı sunabilecek diğer bir faktördür (Özeren, 2011: 41).

Kürt sorunu değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken noktalardan

biri, Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyalarda diğer kimliklerle yüzyıllardan bu yana gelişmiş ve kökleşmiş ilişkilerin varlığıdır. Osmanlı bakiyesi coğrafya da farklı etnik, dini vs. kimlikler bulunmasına rağmen bu kimlikler arasında kökleşmiş, derin ilişkiler bulunmaktadır. Etnik kimlik siyaseti bağlamında atılan adımların bu bağları zedeleme ve daha büyük sorunlara yol açma riski taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır. Bundan dolayı, etnik kimliğe odaklanan bir siyaset anlayışından ziyade farklılıklarda ortaklıklar kurmayı ilke edinmiş değerleri öne çıkaran, bireysel hak ve özgürlüklerle kültürel hak ve özgürlükleri talep eden bir siyasetin daha kapsayıcı ve kucaklayıcı olacağı düşünülmektedir (Kolukırık, 2008: 124).

Günümüze kadar, Kürt sorununun çözümünde atılan adımlar provakatif eylemlerle kesintiye uğratılmıştır. Bu noktada sürecin tüm aktörlerinin sorunların çözüm aşamasında azami derecede dikkatli ve tedbirli olmalarında yarar bulunmaktadır. Zira Kürt sorununun çözümünde Türkiye'nin eline geçen çeşitli fırsatlar yeterince iyi değerlendirilememiştir. 1920-1925 arası yılların olağanüstü şartları, tek parti döneminde ise muhalefet eksikliği ve dünyadaki büyük ekonomik bunalım ile yükselen faşizm dalgalarının etkisi çözüm fırsatının kaçmasına neden olmuştur. 1950-1980 arası dönemlerde ise komünizm gibi ideolojilere karşı alınan tedbirler kapsamında Kürt siyasetinin talepleri reddedilmiş ve adeta meselenin daha sonra terör sorununa dönüşmesi için ortam hazırlanmıştır. 80'li yıllardan sonra ise PKK terörünün gölgesi ve himayesi altında kalan Kürt sorununa çözüm bulmak iyice zorlaşmıştır. Sorununun çözümüne yönelik siyasi, yasal, ekonomik ve sosyal adımlar konusunda atılacak adımların önemli olduğu aşikârdır.⁵ Nitekim 2000'li yıllardan bu yana Kürtlerin kültürel kimliklerini tanıma ve hakları konusunda eksikleri gidermeye yönelik birçok adım atılmaktadır.

Sonuç

Yaklaşık 30 yıldan bu yana Türkiye kamuoyunu işgal eden en önemli sorunlardan biri olan Şark sorunu, Kürt sorunu, PKK sorunu, Güneydoğu sorunu gibi farklı isimler altında ele alınan konu aslında

5 Atılması gereken adımlarla ilgili son dönemlerde bir çok rapor yayınlanmıştır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız. KONDA, 2011, *Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek*; TESEV, 2008, *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*.

Türkiye’de kimlik krizinin sonucudur. Bu kimlik krizinin derinleşmesinde hem ülke içindeki tarafların hem de dışsal faktörlerin etkisi göz ardı edilemez. Cumhuriyet tarihi bize göstermiştir ki, modern dönemlerin ulus devleti teşvik eden yanı sonucunda tek bir kimlik inşası işine girişim başarılı sonuçlanmamıştır. Uzun süren türdeş bir kimlik inşası denemelerinden sonra sorun üzerine daha etkili siyasi ve sosyolojik değerlendirmeler yapılmaya başlanmış daha kuşatıcı alternatif yollar aranmaya başlanmıştır. Bu sorunun çözümü için de en önemli noktanın çoğulculuğa önem vermek ve toplumun çeşitli kesimlerinin birbirlerinin kimliklerine saygılı davranmak olduğu aşikârdır. Umut edilir ki 21. yüzyılda Türkiye, etnik kimlik gibi önceki yüzyılın siyasi söylemlerinin etkisinden kurtulur ve gelişen demokrasisi, toplumsal barış ortamı ile birlikte ortak değerlere sahip çıkan bir ülke olarak bu kısır kimlik tartışmaları bir yana bırakır.

Kaynakça

ADANIR, O. (2003) “Kültür ile Zihniyet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 6, Sayı 23, s. 23-35.

AHMAD, F. (2010) *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

AKTÜRK, Ş. (2008) “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920-2007” *Doğu Batı*, Yıl 11, Sayı 44, s. 43-74.

ANIK, M. (2012) *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.

AŞKIN, M. (2007) “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, Sayı 2, s. 213-220.

BİLGESAM (2009) *Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi*, Ankara.

COŞKUN, İ. (04-03-2013) “Türklüğe Yapılacak En Büyük Kötülük Etnisiteye İndirmektedir”, *Star Gazetesi*, <http://haber.stargazete.com/yazar/prof-dr-ismail-coskun-turkluge-yapilacak-en-buyuk-kotuluk-etnisiteye-indirmektedir/yazi-732601>

DOĞAN, V. (2012) *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

- ERKAL, Mustafa E. (1998) *Etnik Tuzak, Geniřletilmiř 5. Basım, Der Yayınevi, İstanbul*
- GÖKALP, Z. (2009) *Kürt Ařiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GELLNER, E. (2009) “Uluslar ve Milliyetçilik”, *Sosyoloji, Başlangıç Okumaları*, Editör:
- GIDDENS, A., Çev., Günseli Altaylar, Say Yayınları, İstanbul.
- HEPER, M. (2010) *Devlet ve Kürtler*, Çev. Kadriye Göksel, Doğan Kitap, İstanbul.
- KILIÇBAY, Mehmet A. (2003) “Kimlikler Okyanusu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 6, Sayı 23, s. 160-165.
- KİRİŐİ ve Winrow (2002) *Kürt Sorunu Kökeni ve Geliřimi*, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KOLUKIRIK, S. (2008) “Türk Modernleřme Sürecinde Merkezin Dönüřümü: Yerelden Küresele Yeni Kimlik Arayışları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 18, s. 121-134.
- KONDA (2011) *Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek*, <http://www.konda.com.tr/download.php?tok=0ad6464fcfc7d7c724923a38aad367d4&ln=tr> (Eriřim Tarihi: 12.03.2013)
- KURUBAŞ, E. (2008) “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluřsal İlişki”, *Doğu Batı*, Yıl 11, Sayı 44, s. 11-41.
- KURUBAŞ, E. (2012) *Kürt Sorununun Çözüm Mantiğını Anlamak*, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- KYMLICKA, W. (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, G. (2005) *Sosyoloji Sözlüęü*, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- NEYZİ, L. (2004) “Ben Kimim?” *Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, Çev. Hande Özkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZEREN, S. (2011) “Türkiye’de Paradigma Deęiřimi ve Terörle Mücadele”, Editörler: Özeren, S. ve M. Sever, *Terörizm Paradoksu ve Türkiye*, Karınca Yayınları, Ankara.

- ÖZTUNA Y. (1989) *XX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Şark Meselesi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- SEN, A. (2010) *Kimlik ve Şiddet*, Çev. Ahmet Kardam, Optimist Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2009) “Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik”, *Sosyoloji (Başlangıç Okumaları)*, Editör: Giddens, A., Çev. Günel Altaylar, Say Yayınları, İstanbul.
- SÖZEN, E. (1999) *Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- TESEV (2008) *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- VAN BRUINESSEN, M. (2004) *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, 5. Baskı, Çev., Hakan Yurdakul, İletişim Yayınları, İstanbul.
- VOLKAN, V. (2010) “Büyük Grup Kimliği ve Şiddet”, *Terörün Sosyal Psikolojisi*, Editörler: Sever, M.; H. Cinoğlu ve O. Başıbüyük, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- WEBER, M. (2006) *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YEĞEN, M. (1999) *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YUMUL, A. (2003) “Ârafta Kalanlar”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 6, Sayı 23, s. 11-21.